

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: «Психологічний супровід шкільної адаптації першокласників»

Виконала: студентка 2 курсу групи РО1 -М17z
спеціальності 013 Початкова освіта
Дзіняк Анастасія Віорелівна
Керівник: Савицька О.В., кандидат психологічних
наук, доцент
Рецензент: Каньоса Н.Г., кандидат психологічних
наук, доцент

Кам'янець-Подільський-2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ	8
1.1 Психолого-педагогічні особливості молодшого школяра	8
1.2 Поняття та сутність шкільної адаптації першокласника	14
1.3 Успішність адаптації та готовність до навчання в школі	23
1.4 Психолого-педагогічні причини шкільної дезадаптації молодших школярів.....	26
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2 ТЕХНОЛОГІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ	32
2.1 Сутність психологічного супроводу як психологічної технології.....	32
2.2 Модель технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласника	39
2.3 Змістовно-операційний блок моделі технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників	46
Висновки до другого розділу	55
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ	57
3.1 Організація та методичне забезпечення емпіричного вивчення шкільної адаптації першокласників.....	57

3.2 Результати впровадження технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників	66
Висновки до третього розділу	75
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Психологічна адаптація до навчання в школі, як і будь-який новий, ще не засвоєний вид діяльності вимагає мобілізації всіх психічних і психофізіологічних сил дитини задля того, щоб опанувати необхідні вміння, навички, пристосуватися до нового режиму дня, знайти своє місце серед групи своїх нових товаришів, установити сприятливі взаємовідносини з учителем (Ш.О. Амонашвілі, М.В. Антропова, С.О. Бодаєва, М. М. Безруких, Л. А. Венгер, В. К. Котирло та інші). Зміни, що відбуваються у психіці дитини в початковий період засвоєння навчальної діяльності відбивають процес її психологічної адаптації (А. Г. Хрипкова, В. К. Котирло). Створення належних психолого-педагогічних умов для адаптації дитини до навчання в школі допомагає запобігти негативним явищам у їхній психіці, тобто порушенню психічної рівноваги, виникненню емоційної нестійкості, втраті інтересу до навчання тощо (С. О. Бодаєва, К. В. Бардін, К. Бютнер, Л. М. Винокуров). Успішність психологічної адаптації обумовлюється психологічною готовністю дитини до систематичного подолання труднощів, які є невід'ємною складовою освітнього процесу в школі. Психологічна адаптація дитини до школи обумовлюється багатьма факторами, як-от: умовами виховання дитини в родині, методами організації навчально-виховної роботи вчителя, особливостями психічного розвитку дитини, сформованістю необхідних умінь і навичок, емоційно-вольовим станом тощо. Як свідчать наші спостереження та результати інших дослідників (Т.І. Доцевич, О.Г. Хрипкова), проблема психологічної адаптації дітей до школи є досить актуальною. Вона є предметом досліджень у багатьох галузях сучасної психологічної науки (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, В.П. Зінченко, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, Д.Б. Ельконін та інші). Актуальність її розробки обумовлюється різними факторами як зовнішніми соціально-

психологічними, так і внутрішніми, що пов'язані з індивідуальними особливостями розвитку особистості дитини.

Як засвідчують результати наукових досліджень у сучасній загальній та педагогічній психології (І.І. Ліхницька, О.В. Новікова, С.С. Полтирев та ін.), при вивченні проблеми психологічної адаптації перевага надається окремим її ознакам. Наприклад, втомі (О.Г. Хрипкова, М.В. Антропова), емоційному стану (Л.Г. Дикая, Б.І. Додонов, О.Я. Чебикін та інші), працездатності (Л.М. Аболін, Б.І. Кочубей) без достатнього врахування всіх психологічних механізмів, що залучаються, а часом і визначають зміст адаптаційного прояву.

Відтак, надзвичайно актуальним в сучасних умовах є не лише питання комплексного вивчення психологічної адаптації до різних умов навчальної діяльності учнів (В.М. Петрунєк, Л.М. Таран, Н.І. Гуткіна, В.В. Давидов та інші). Не менш актуальною є проблема розробка специфічних психолого-педагогічних технологій, які забезпечать повноту шкільної адаптації та сприятимуть попередження та корекції шкільної дезадаптації. Однією з таких технологій є психологічний супровід як система організаційних, діагностичних, навчальних і розвивальних заходів, що спрямовані на створення оптимальних умов розвитку та формування особистості дитини.

Слід відзначити, що явище психологічної адаптації, незважаючи на широке коло дослідження на рівні психологічних, фізіологічних, біологічних його механізмів залишається недостатньо розробленим (З. І. Барбашова, Ф.Б. Березін, М.В. Антропова та ін.), як у плані змісту, так і профілактичних умов її корекції. Недостатньо вивченим залишається і питання розробки та організації психологічного супроводу психологічної адаптації молодшого школяра до навчання в школі. Актуальність теми дослідження, недостатня розробленість проблеми зумовили вибір теми дипломного дослідження «Психологічний супровід шкільної адаптації першокласників».

Об'єкт дослідження — процес адаптації першокласників до навчання в школі.

Предмет дослідження — психологічний супровід шкільної адаптації першокласників.

Мета дослідження: полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці технології психологічного супроводу шкільної адаптації учнів початкової школи до навчання та її апробації.

Відповідно до поставленої мети були визначені **основні завдання дослідження:**

1. Визначити теоретично-методологічні підходи до проблеми психологічної адаптації дітей до навчання в школі та організації психологічного супроводу адаптації дітей до навчання в школі в умовах освітнього процесу школи.

2. Теоретично обґрунтувати та розробити модель технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників до навчання в школі.

3. Здійснити апробацію технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників.

Теоретичними засадами дослідження виступили основні положення системного підходу (Б.Ф. Ломов) до комплексного аналізу психічних явищ; закономірності психічного розвитку особистості (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко), теоретичні уявлення про функції, механізми та умови прояву адаптації як психологічного явища; методологічні підходи щодо визначення сутності психологічного супроводу (М.Р. Бітянова, Р.В. Овчарова, Л.І. Божович, Н.Б. Крилова, А.Г. Мудрик, В.І. Слободчиков).

Методи дослідження. У роботі був використаний комплексний підхід до вивчення психологічних факторів адаптації дітей. Провідними методами дослідження були емпіричні: бесіда, спостереження, метод експертних оцінок, опитування, тестування, проєктивні методики.

Практичне значення дослідження полягає: у доборі методів оцінки рівня адаптації дітей до навчання в школі; створенні технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників, які можуть

бути використані практичними психологами, учителями, а також батьками, у виявленні основних засад профілактики та попередження шкільної дезадаптації дітей до навчання в школі.

Достовірність наукових результатів і обґрунтованість висновків забезпечувалася: теоретичним аналізом проблеми, відповідністю методів меті і завданням дослідження, використанням стандартизованих методик, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного і якісного аналізу експериментальних даних.

Апробація дослідження. Матеріали дипломної роботи доповідались та обговорювалися на 2 науково-практичних конференціях: інтернет-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (25 жовтня 2018 р., м. Кам'янець-Подільський) та науково-практичній конференції «Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання в ХХІ столітті» (7-8 грудня 2018 року, м. Харків).

Основні положення та результати дослідження відображено в 1 публікації автора (тези конференції).

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, висновку. Повний обсяг дипломної роботи складає 112 сторінок тексту, з них 82 сторінки основного тексту. Робота містить 7 таблиць, 1 рисунок. У списку використаних джерел 73 найменування, обсяг додатків становить 23 сторінки.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретико-емпіричних результатів дослідження проблеми психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників дає підстави зробити такі висновки:

1. В молодшому шкільному віці відбувається фізичний і психофізіологічний розвиток дитини, які забезпечують можливість систематичного навчання в школі. Початок навчання в школі веде до корінної зміни соціальної ситуації розвитку дитини. У цьому віці з'являються такі новоутворення, як довільна поведінка, планування результатів дії і рефлексія. Адаптація – це процес і результат внутрішніх змін, зовнішнього активного пристосування і самозмінювання індивіда до нових умов існування. Складовими шкільної адаптації є: 1) організаційна адаптація; 2) навчально-мотиваційна адаптація; 3) психологічна адаптація; 4) соціальна адаптація. На успішну адаптацію молодших школярів впливають такі чинники: вікові та індивідуально-психологічні особливості дитини, фізичне і психічне здоров'я, рівень готовності до школи, вік початку систематичного навчання, особливості шкільної ситуації, відносини з вчителями і однокласниками, мікроклімат в сім'ї, а також його особистісні якості та основні параметри психічного розвитку. Основними показниками успішної адаптації дитини до школи є позитивне ставлення дитини до школи, прийняття шкільних норм і правил, сформованість мотивації навчання, гарне емоційне самопочуття дитини, формування адекватної поведінки. Успішна адаптація до шкільного життя залежить від рівня готовності дитини до навчання.

Шкільна дезадаптація у молодших школярів викликається такими причинами: 1) причини, пов'язані з психофізичними індивідуальними особливостями дитини: здібності, обдарованість, особливості емоційної сфери, психологічна специфіка сімейного середовища, соматичні та нервово-

психічні захворювання тощо; 2) причини, зумовлені соціально-економічними та соціокультурними умовами: матеріальний та соціальний статус сім'ї, вплив субкультур і т. ін.; 3) порушення навчально-виховного процесу у шкільних закладах: невідповідність темпу навчальної роботи на уроках навчальним можливостям дітей, екстенсивний характер навчальних навантажень.

2. Результати теоретико-методичного аналізу наукових досліджень проблем психологічного супроводу дозволяють стверджувати, що психологічний супровід – системна діяльність психолога (педагога), спрямована на створення комплексної системи психолого-педагогічних, клініко-психологічних, психолого-консультативних і психотерапевтичних умов, що сприяють розвитку знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню, нормалізації стосунків з метою успішної інтеграції та самореалізації особистості.

Психологічний супровід являє собою цілісну систему. У супроводі, як у процесі, що розгортається в часі, можна виділити три основних компоненти: діагностика (відстеження), що служить основою для постановки цілей; відбір і застосування методичних засобів; аналіз проміжних і кінцевих результатів, що дає можливість коректувати хід роботи.

Основними перевагами створеної нами моделі технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласника є таке: 1) психологічний супровід дає можливість йти за природним розвитком, спиратися не лише на вікові закономірності, але й на особистісні досягнення, в яких закріплені ті зусилля, які учень доклав до саморозвитку; 2) визнається цінність внутрішнього світу кожного першокласника, пріоритетність потреб, цілей і цінностей розвитку; 3) супроводжуючий не є опорою, «підпорою, на яку можна покластися»; він спонукає першокласника до знаходження і прийняття самостійних рішень, допомагає прийняти на себе необхідну міру відповідальності, тобто створює необхідні умови для саморозвитку, здійснення особистісних виборів.

У концептуальній моделі технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласника нами виділено три блоки: цільовий, змістовно-операційний та результативний. Цільовий блок включає мету та завдання психологічного супроводу; змістовно-операційний – рівні його організації, принципи, компоненти, зміст, етапи, форми і методи; результативний – критерії та показники.

Ціловий блок моделі технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласника визначає основною його метою — забезпечити психолого-педагогічні умови для психічного розвитку та формування особистості молодшого школяра в освітньому процесі школи, реалізувати визначені вище завдання допоможе технологія психологічного супроводу шкільної адаптації першокласника.

Змістовно-операційний блок в моделі технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласника визначає рівні організації, принципи, зміст, етапи, форми і методи психологічного супроводу.

Основними критеріями й показниками ефективності впровадження технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласника (результативний блок) є: 1) позитивна мотивація навчальної та пізнавальної діяльності; 2) високий рівень володіння знаннями та вміннями, визначеними Державним стандартом освіти; 3) розвинені особистісні якості; 4) розвинена довільність пізнавальних процесів, рефлексії та внутрішнього плану дій; 5) відсутність або низький рівень імпульсивності, тривожності, гіперактивності, невпевненості в собі, замкнутості, агресивності та інших негативних проявів поведінки молодшого школяра.

3. Упровадження в освітній процес школи технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників здійснювалося поетапно і передбачало: 1) на першому етапі: психолого-педагогічну діагностику, спрямовану на виявлення особливостей адаптації першокласників в перші місяці навчання, проведення психологом групових і індивідуальних консультацій батьків майбутніх першокласників, участь вчителів молодших

класів у психолого-педагогічному консилиумі за результатами психолого-педагогічного обстеження учнів; 2) на другому етапі — психолого-педагогічну діагностику учнів з метою контролю за процесом адаптації, виявлення дітей з труднощами в адаптації, спостереження психолога та педагога; забезпечення педагогічної підтримки школярів та групову корекційно-розвивальну роботу з дітьми, спрямовану на підвищення рівня їх адаптації, просвітницьку роботу з батьками; 3) на третьому етапі — психолого-педагогічну роботу зі школярами, що зазнають труднощів в шкільній адаптації (психолого-педагогічну діагностику учнів і організацію та проведення корекційно-розвивальної роботи з учнями), а також просвітницьку роботу з батьками.

Нами було відібрано комплекс методик, які дозволяють відстежувати особливості процесу адаптації, сплановано експеримент з вивчення ефективності технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників, який складається з двох етапів: констатувального та формувального.

Результати констатувального етапу експерименту виявили загальну тенденцію адаптаційного процесу: без спеціально організованого процесу управління процесом адаптації до навчання в школі, забезпечення психологічного супроводу та підтримки всіх учасників освітнього процесу (батьків, педагогів та учнів) шкільна адаптація не є повною, не забезпечується її високий рівень та частими є випадки шкільної дезадаптації.

Результати формувального експерименту виявили, що значна кількість учнів першого класу експериментальної групи, на відміну від учнів контрольної групи, успішно пройшли адаптацію. Результати шкільної адаптації учнів контрольної групи наближаються до тих значень, які ми отримали у констатувальному експерименті в учнів другого класу. Це доводить, що без цілеспрямованого впливу технології психологічного супроводу шкільної адаптації кількість дезадаптованих учнів значна та успішність адаптації буде низькою.

Одержані результати підтвердили необхідність психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників та доводять ефективність технології психологічного супроводу шкільної адаптації першокласників, створеної нами.

Перспективу дослідження вбачаємо у визначенні характеру психологічної адаптації дітей, які мають затримку в психічному розвитку; впливу соціально-психологічних умов виховання дітей на їхню адаптацію до школи; розробці науково-методичних заходів профілактики виникнення небажаних дезадаптаційних проявів у дітей на етапі підготовки до школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеенко О. Приключения веселых человечков: тренинг развития коммуникативных навыков для уч-ся первых классов. *Школьный психолог*. 2012. № 48. С. 8-9.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. Москва: Аспект-пресс, 2012. 364с.
3. Анохин П.К. Кибернетика функциональных систем: избранные труды. Москва : Медицина, 1998. 400 с.
4. Басова Е.Д. Воспитательная работа классного руководителя: системный подход. *Воспитание школьников*. 2015. № 8. С. 48-54.
5. Безруких М.М. Ребенок идет в школу: Знаете ли вы своего ученика? Проблемы психологической адаптации. Москва : Академия, 2013. 232 с.
6. Беличева С.А. Диагностика школьной дезадаптации. Москва: Сфера, 2015. 360с
7. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. Москва : Совершенство, 2013. 298 с.
8. Божович Л.И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / под ред. Д.И. Фельдштейна. Москва: Международная педагогическая академия, 1995. 212 с.
9. Болховитин С.М. Содержание и методика воспитательной работы в группах продленного дня. *Начальная школа*. 2013. № 2. С. 50-52.
10. Бондаренко Н.А. Воспитание творческой личности через коллективную деятельность. *Начальная школа*. 2015. № 8. С. 61-62.
11. Бондаровская Л.В. Сущность социально-педагогической поддержки как особого вида социально-педагогической деятельности. *Омский научный вестник*. 2010. № 1. С. 143-145.

12. Венгер Л.А. Психологические вопросы подготовки детей к обучению в школе. Москва: Просвещение, 2012. 289 с.
13. Венецкая А.Б. Формирование культуры общения младших школьников. *Начальная школа*. 2014. № 2. С. 73-77.
14. Воронцов А. Педагогические условия реализации адаптационного периода в первом классе школ развивающего обучения. *Начальная школа*. 2013. № 13. С. 32-35.
15. Вульф В.З. Социальный педагог в системе общественного воспитания. Педагогика. 2012. №5/6. С.45-49.
16. Георгиевский А.Б. Эволюция адаптации (историко-методологическое исследование). Ленинград: Наука, 1989. 264 с.
17. Герц Е.Н. Психологическая адаптация учащихся 1-х классов. *Завуч начальной школы*. 2012. № 4. С. 59-66.
18. Гільбух Ю.З., Коробко С.Л. Кондратенко Л.О. Готовність дитини до школи / за ред. Максименка, О.Плавник. Київ: Гавник, 2004. 86 с.
19. Гресь А. Як допомогти дитині адаптуватися до школи. *Зростаємо разом*. 2010. № 9. С. 2-5.
20. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. 332 с.
21. Дзюбка Л.В. Феномен ранней школьной дезадаптации глазами учителя и родителя. *Вісник Харківського державного університету № 439. Матеріали III Харківських Міжнародних психологічних читань «Особистість і трансформаційні процеси в суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти»*. Ч. 3. Харків, 1999. С. 37-40.
22. Долгова В.И., Аркаева Н.И., Капитанец Е.Г. Инновационные психолого-педагогические технологии в начальной школе: монография. Москва: Издательство Перо, 2015. 200 с.
23. Дрягалова Е.А. Психолого-педагогическое сопровождение процесса адаптации первоклассников к школе: автореф. дисс. На соискание

научю степени канд. психол. наук. URL: <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-07/dissertaciya-psihologo-pedagogicheskoe-soprovozhdenie-protsesta-adaptatsiiipervoklassnikov-k-shkole>

24. Запорожец А.В. Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовки детей к школе. *Дошкольное воспитание*. 1977. №10. С.45-49. ,

25. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов. Москва : Мир, 2006. 336 с.

26. Иванова М.Н., Нахалова И.А. Воспитание в первом классе: из опыта работы. *Начальная школа плюс До и После*. 2014. № 1. С. 10-17.

27. Иващенко Ю.А. Примерная схема проведения воспитательных классных часов в первых классах начальной школы. *Классный руководитель*. 2014. № 1. С. 51-59.

28. Истратова О.Н. Справочник психолога начальной школы: Справочник для практических психологов, педагогов и студентов психологических и педагогических специальностей. Ростов н/Дону: Феникс, 2013. 442с.

29. Коломинський Я.Л., Панько А.А. Психологічна готовність до школи. / за ред. А.А. Бодальова. Москва: Педагогіка, 1982., 216 с.

30. Кононко О. Шкільна дезадаптація та психологічний вік. *Початкова школа*. 2002. №1. С. 5–10.

31. Костышина О.Н. Творческая самореализация младшего школьника. *Начальная школа*. 2014. № 1. С. 23-26. URL: <http://n-shkola.ru/archive/view/240>

32. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Либідь, 1989. 608 с.

33. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста. Москва : Высшая школа, 1990. 136 с.

34. Кудрявцева Е.А. Некоторые вопросы социальной адаптации шестилеток к школе. *Начальная школа*. 2014. № 6. С. 47-50.

35. Лазарева О.Н. Воспитание ценностного отношения к окружающему миру у младших школьников. *Начальная школа*. 2013. № 10. С. 102-105.
36. Лазаренко К.П., Кучеренко Є.О. Діагностика шкільної адаптації учнів першого класу спеціалізованого навчального закладу. *Медичний форум: науково-періодичне видання*. Львів : Львівська медична спільнота, 2016. №8. С. 77-79.
37. Лосев П.Н. Психолого-педагогический анализ особенностей адаптации первоклассников к школе. *Начальная школа*. 2015. № 8. С. 51-55.
38. Луценко І.В. Алгоритм роботи шкільного психолога щодо супроводу дітей у процесі їх адаптації до школи. *Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації* / за наук. ред. В.Г. Панка. Київ, 2013. С. 63-79.
39. Лямина Е.М. Программа организации процесса адаптации первоклассников к школьному обучению: (подпрограмма к Образовательной программе школы). *Завуч начальной школы*. 2013. № 6. С. 74-87.
40. Маленкова Л.И. Теория и методика воспитания / под ред. П.И. Пидкасистого. Москва : Педагогическое общество России, 2012. 480 с.
41. Маркина Т.А. Ретроспективный анализ проблемы социальной адаптации младших школьников в процессе физического воспитания. *Теория и практика физической культуры*. 2014. № 9. С. 53-56.
42. Михайлова Н.Н. Педагогика поддержки: учебно-методическое пособие. Москва : МИРОС, 2013. 208 с.
43. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация. Москва: Эксмо, 2010. 368 с.
44. Немов Р.С. Психология: Словарь-справочник: В 2 ч. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2013. 352с.
45. Николаева М. Педагогическая поддержка младших школьников. *Народное образование*. 2013. № 1. С. 138-142.

46. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. Москва : Изд-во Института психиатрии, 2003. 319 с.
47. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. Москва : Сфера, 1998. 240 с.
48. Орехова О.А. Цветовая диагностика эмоций ребенка. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 316 с.
49. Особенности психологического развития детей 6-7 летнего возраста. / под ред. Д.Б. Эльконина, А.Л. Венгера. Москва, 1988. 364 с.
50. Панченко С. Перспективная методика «Школа зверей» (диагностика адаптации учащихся в школе). *Школьный психолог*. 2000. № 12. URL : <http://psy.1september.ru/2000/12/12.htm>.
51. Петровский А.В. Личность. Деятельность Коллектив. Москва : Педагогика, 2012. 302 с.
52. Поставнев В.М. Актуальные вопросы теории и практики воспитания в начальной школе. *Начальная школа*. 2013. № 12. С. 4-12.
53. Проскурняк О.І. Соціально-психологічна адаптація учнів молодших класів допоміжної школи-інтернату : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.08. Київ, 2004. 18 с
54. Пушкарьова Т. Особливості педагогічної адаптації дітей 6-7 років до навчання в школі. *Початкова школа*. 2007. № 2. С. 42-44.
55. Ракульцева Е.В. Подготовка педагогов к предупреждению дезадаптации подростков в системе внутришкольного повышения квалификации : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.08. Омск, 2007. 20 с.
56. Реан А.А., Кудашев А.Р., Баранов А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. 479 с.
57. Реан А.А. Психология детства. Санкт-Петербург : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2013. 368 с.

58. Рудніцька І. Фізіологічні і психологічні аспекти адаптації дитини до школи. *Психолог: Все про адаптацію*. 2004. № 25-26. С. 21-55.
59. Селье Е. Очерки об адаптационном процессе. Москва : Просвещение, 2015. 122с.
60. Семенова Т.С. Изучение самочувствия и эмоционального состояния первоклассников в период адаптации к школе. *Начальная школа плюс До и После*. 2014. № 8. С. 13-15.
61. Симонова Г.И. Педагогическое сопровождение социальной адаптации. *Педагогика*. 2013. № 9. С. 36-39.
62. Соловьева Д.Ю. Факторы адаптации первоклассников в школе. *Вопросы психологии*. 2012. № 4. С. 23-31.
63. Степура Ю. Адаптація дитини до умов шкільного середовища засобами естетотерапії. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Випуск 12. С. 293-300.
64. Темнова Л.В. Психолого-педагогическое сопровождение процесса подготовки практического психолога в вузе. *Негосударственный вуз: поиски путей повышения качества образования*: сб. науч. трудов. Москва: МОСУ, 2000. С. 101–113.
65. Фарбер Д.А. Молодший школяр: розвиток мозку і пізнавальна діяльність. Москва : Вентана-Граф, 2002. 32 с.
66. Фельдштейн Д.И. Социализация и индивидуализация содержание процесса социального взросления. *Возрастная психология: Детство, отрочество, юность : хрестоматия*. Москва, 2015. С. 188-195.
67. Фофанова В. Труднощі адаптації першокласників до школи. *Відкритий урок : розробки, технології, досвід*. 2008. № 5. С. 71
68. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 197с
69. Цилев В. Діагностика психологічної готовності дітей до школи. *Психолог: Все про адаптацію*. 2004. №25-26. С. 14-21.

70. Цыба Н.В. Система адаптации первоклассников как педагогическая технология. *Завуч начальной школы*. 2012. № 5. С. 68-88.

71. Чаркова Ф.В. Обучение общению. Начальная школа. 2015. № 6. С. 38-39.

72. Шевчик Л.О. Успішна адаптація першокласників до школи як умова гармонійного розвитку особистості: батьківські збори-практикум з використанням тренінгових вправ. *Початкове навчання та виховання*. 2013. № 26. С. 6-11.

73. Шкільова Г.М. Система завдань як умова забезпечення успішності процесу адаптації молодшого школяра до вимог навчального процесу. *Вісник держ. ун-ту ім. Івана Франка*. Житомир, 2011. Вип. 58. С.13–16.